

ביאורים בתפילה

קריאת שמע

כתב רב עמרם לשווייה איניש לקריאת שמע בכל זמן דקרי לה כפרוטגמא (כתב מלך שמצווה על מדינתו) חדשה. והכי איתא במדרש רבה (ויקרא פ"כ אות ז) א"ר ברכיה מלך בשר ודם משגר פרוטגמא שלו למדינה מה הם עושין כל בני המדינה, עומדין על רגליהם ופורעים את ראשיהם וקוראים אותו באימה ביראה ברתת ובזיע. אבל הקב"ה יתברך שמו אומר לישראל קראו ק"ש פרוטגמא דידי, הרי לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים ולא פרועי ראש אלא בלכתך בדרך אבל באימה וביראה וברתת ובזיע מיהא צריך (טור סא).

בק"ש מרומזים עשרת הדברות: "ה' אלהינו" - דיבור "אנכי ה' אלהיך", "ה אחד" - "לא יהיה לך", "ואהבת" - "לא תשא" דמאן דרחם למלכא לא משתבע בשמה לשקרא, "וכתבתם על מזוזות ביתך" - לא תחמוד" דכתיב "ביתך" ולא בית חברך, "ואספת דגנך" - "לא תגנוב" דגנך ולא תאסוף דגן חברך, "ואבדתם מהרה" - "לא תרצח" דמאן דקטל יתקטל, "למען ירבו ימיך" - "כבד את אביך", "לא תתורו...ואחרי עיניכם" - "לא תנאף", "למען תזכרו" - "זכור את יום השבת" שהוא שקול ככל התורה, "אני ה' אלוהיכם" - "לא תענה ברעך עד שקר" על כן צריך האדם להתבונן בהם בעת אמירת ק"ש, כדי שלא יעבור על אחת מהם (משנה ברורה בס"ק ב בשם אליהו רבא בשם בכלבו).

מנהגים באמירת אל מלך נאמן לפי ק"ש

יש נוהגין לומר תחילה אל מלך נאמן ונותנין טעם לדבריהם שק"ש יש בה רמ"ח תיבות כמנין איבריו של אדם אלא שחסר שלוש ומכוונים להשלים באל מלך נאמן (טור לפי גרסת הבית יוסף). וכ"כ המנהיג (תפילה ס' לג), האגור (ס' קז) בשם הרוקח (ס' שכ), מהר"י קולון (שורש מב), ספר הפרדס לרש"י (ליקוטים עמ' צ) והגהות מימוניות (הלכות ברכות פ"א אות ח).

הרמ"ה חולק מכיוון שעושה הפסק בין הברכה השניה לק"ש ועוד דמפיק שם שמים לבטלה ועוד כיוון שלצורך השלמת רמ"ח תיבות הוי ליה תוספת ק"ש, והאי תוספת לא יעקב אמרה ולא בניו ולא משה אמרה וא"כ אנו היכי אמרינן לה?! אלא מחוורתא דהאי מנהגא לית ליה עיקר ומאן דיכיל לסלוקיה שלא ע"י מחלוקת אלא בחבורה שדעת אחת לכולם שפיר דמי. ומאן דלא יכיל לסלוקיה, לסלוקי לנפשיה.

הבית יוסף כתב שביטלו את המנהג הקדמון של אמירת אל מלך נאמן (כדי שלא להפסיק בית הברכה השניה לק"ש) ותקנו במקומו שיחזור הש"ץ על "ה' אלוהיכם אמת" וכ"כ בספר התיקונים, בספר הזהר בסוף פרשת וירא וכ"כ במדרש הנעלם (זהר חדש רות צה). וז"ל פתח רבי יהודה ואמר "רפאות תהי לשרך" (משלי ג,ח) התורה היא רפואה לגוף ולעצמות בעולם הזה ובעולם הבא, דאמר רבי נהוראי אמר רבי נחמיה בק"ש רמ"ח תיבות כמנין איבריו של אדם, והקורא ק"ש כתיקונה כל אבר ואבר נוטל תיבה אחת ומתרפא בו, ודא "רפאות תהי לשרך", אדהכי מטא הוא ינוקא לאי מאורחא ויתיב קמייהו שמע אילין מילין קם על רגליו, ואמר והלא בק"ש אין שם אלא רמ"ה תיבות, אמר לי רבי חייא תקינו שיהא שליח ציבור חוזר ג' תיבות ומאי נינהו ה' אלוהיכם אמת כדי להשלים רמ"ח תיבות על הקהל וכו'. וכל האומר ק"ש כהאי גוונא בידוע שאינו ניזוק כל אותו היום. וכל האומר ק"ש שלא עם הציבור אינו משלים איבריו מפני שחסרו השלושה תיבות שש"ץ חוזר. מאי תקנתיה יכוון ב-"ת" "ו" של אמת ויציב ועם כל דא היה קורא עליו אבא מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להימנות (קהלת א,טו) אותם שלושה תיבות דק"ש שש"ץ חוזר, לא יוכל להימנות אותם לתשלום רמ"ח כשאר הציבור עכ"ל. ועניין הכוונה של "ת" "ו" הוא : טו(="ת") פעמים "ו" שווים לתשעים וכן שלושה פעמים שם הויה (26) עם 4 אותיותיו שווים תשעים.

ביאורים בתפילה

כלמור מכוונים לשלושה שמות.

דרכי משה מסביר אחרת את עניין הכוונה ליחיד: טו פעמים "ו" שווים + 90 הקריאה שנחשבת לאחד הרי 91 כמנין אמן וכמנין שם בן ארבע אותיות בכתיבתו וקריאתו: ה' (26) אדני. (65) השו"ע בס' סא ס' ג כתב כדברי הבית יוסף לפי המדרש הנעלם והרמ"א כתב שאם היחיד רוצה לאומרם (ה' אלוהיכם אמת) עם הציבור אין איסור בדבר.

דין היחיד: השו"ע כתב שיש ליחיד לכוון ב- "ת" "ו" שבאמת ויציב. והרמ"א כתב דכל הקורא ק"ש ביחיד יאמר אל מלך נאמן לפני ק"ש, כי שלוש תיבות אלו משלימים המניין של רמ"ח, והם במקום אמן שיש לענות אחר ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה וכן נוהגין.

כתב הלכה ברורה שלמרות שהשו"ע פסק שאין ליחיד לחזור ולומר "ה' אלוהיכם אמת", אולם מרן החיד"א בברכי יוסף (סק"א) חולק ומביא את הירושלמי (ברכות פ"ה ה"ג) דהאומר מודים מודים משתקין אותו, היינו דווקא בציבור ולא ביחיד, וה"ה הכא דשרי ליחיד לחזור ה' אלוהיכם אמת, ודברי הירושלמי הובאו להלכה ע"י כמה ראשונים ואחרונים. וסיים שכ"כ מהר"ח"ו שכן נהג האר"י ז"ל וכ"כ הראב"ד והובא בשבלי הלקט (ס' ח). בספר אמת ליעקב נינו (בקונטרס שפת אמת סק נב) הביא מקור לזה מדברי האר"י בשער הכוונות (דרוש ט דק"ש שעל המיטה) ונראה להלכה שאע"פ שמדברי המדרש הנעלם אין תועלת ליחיד אם יחזור התיבות, מאחר שרבינו האר"י היה נוהג לחזור, כן יש לנהוג.

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

איתמר בפסחים (נו.). כשקרא יעקב לבניו בקש לגלות להם את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, אמר שמא יש בכם מי שאינו הגון? כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל, וכיצחק אבי שיצא ממנו עשו?! פתחו כולם ואמרו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, באותה שעה פתח הזקן (יעקב) ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואמרינן נמי התם היכי נעביד?

נימריה לא אמריה משה, לא נימריה הא אמריה יעקב, תקנו לומר אותו בחשאי (בלחש) ע"כ נוהגין לאומרו בחשאי אפילו במקומות שנוהגין לקרות כולה בקול רם. א"ר יצחק דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה, (אם) תאמר יש לה גנאי, לא תאמר יש לה צער, התחילו עבדיה והביאו לה בחשאי (רצתה לאכול דברים שמבשמים את האוכל בקדירה, אם היא תבקש בקול יש לה גנאי ואם לא תבקש יש לה צער, כך בנמשל שנאה לומר בשכמל"ו בלחש בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים).

כתב ה"ר יונה (בברכות בפרק היה קורא ד"ה התקינו) שהתקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי ר"ל שיאמר בשכמל"ו בלחש ואח"כ יאמר כל שאר ק"ש בקול רם אם ירצה וכן נוהגים היום בהרבה מקומות ומנהג יפה הוא אלא שיש לחוש מפני עמי הארץ שירגילו עצמם לדבר בינתיים (כאשר הציבור אומרים בקול רם ק"ש). והרשב"א כתב בתשובה (ח"א סי' תנב) יש מקומות שקורין בקול רם ויש שקורין בלחש שלא הקפידו בגמרא אלא על בשכמל"ו לאומרו בלחש מפני שמה לא אמרו. דרכי משה כתב שהמנהג שלנו לקוראו כולו בחשאי מלבד פסוק ראשון וכ"כ הכלבו (כמו הסברו לגבי ק"ש בטעמים).

השו"ע בס' יג' כתב ש"צריך לומר בשכמל"ו בחשאי" ובס' כו' כתב "יש נוהגים לקרות ק"ש בקול רם ויש נוהגים לקרותו בלחש" רמ"א - ומ"מ יאמרו פסוק ראשון בקול רם כן נוהגין.

האם יש חובה לומר ק"ש בטעמי המקרא?

איתא ברבנו יונה בברכות (ח: ד"ה אומרים) בעניין ששה דברים שעשו אנשי יריחו שלא ברצון חכמים, אחד מהדברים שהיו אומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין, כלומר שלא היו קוראים אותה בנחת עם הטעמים שלה כמו שאנו נוהגים היום שמצות ק"ש הוא לקרותה עם הטעמים שלה. והבית יוסף מפרש את כוונתו בשתי אפשרויות: אפשר לומר שמדובר בטעמים הכתובים התורה ואפשר לומר שלא צריך לקרות

ביאורים בתפילה

לפי הטעמים בתורה אלא שיפסוק במקום שראוי לפסוק כדי שיהא טעם והבנה לדבריו ועוד יש לדייק ממה שכתב כמו שאנו נוהגים היום, ולא ראינו ולא שמענו שום מקום שנוהגים לקרותה בטעמיה הכתובים בתורה אלא שעכשיו מקרוב נהגו קצת חזנים לקרותה בטעמיה הכתובים בתורה וכן ראוי לנהוג מאחר שרבינו הטור מפרש כן.

דרכי משה חולק ואומר שהקריאה בטעמים מפסידה הכוונה, כי אי אפשר למי שלא הרגיל עצמו בזה מעודו לכוון בניגון ובפירוש המילות כראוי לכן הקורא כמנהגו לא הפסיד, אבל הרוצה להחמיר על עצמו ויודע שיוכל לכוון בשניהם יחמיר ותע"ב. וכ"כ ברמ"א.